

NAVOIY XAMSASIDA FARHOD VA MAJNUN TIMSOLLARINING QIYOSIY TAHLILI

Qurbonova Munisa Ibragim qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16958212>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xamsa” to‘plamiga kiruvchi “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonlaridagi bosh qahramonlar – Farhod va Majnun timsollari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada mazkur obrazlar orqali ifodalangan muhabbat turlari, ruhiy-ma’naviy olamlar va shaxsiy kamolot yo‘llari o‘rganiladi. Navoiy ijodida ikki xil sevgi timsoli qanday talqin etilganligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: shaxsiy kamolot, Alisher Navoiy, Xamsa, Farhod, Majnun, muhabbat, tasavvuf, badiiy obraz, qiyosiy tahlil, ruhiy kamolot, sadoqat, doston.

Kirish. Alisher Navoiy nafaqat o‘zbek, balki jahon adabiyoti taraqqiyotida o‘chmas iz qoldirgan buyuk mutafakkir, shoir va badiiy ijodkordir. Uning “Xamsa” asari Sharq adabiyotining eng yirik badiiy yodgorliklaridan biri sanaladi. Bu besh doston ichida “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” asarlari muhabbat mavzusining turli ko‘rinishlarini yoritishi bilan ajralib turadi. Bu dostonlardagi Farhod va Majnun obrazlari ikki xil sevgining timsoli sifatida alohida tahlilga loyiq. Farhod – faol, jasoratli, jamiyat bilan bog‘langan sevgi egasi bo‘lsa, Majnun – ichki kechinmalarga berilgan, tasavvufiy ma’naviyat bilan yo‘g‘rilgan oshiq obrazidir. Ushbu maqola aynan ana shu ikki obrazni qiyoslash orqali Navoiyning muhabbat, shaxsiy kamolot va ruhiy olam haqidagi qarashlarini yoritadi.

Alisher Navoiy o‘zining boy adabiy merosi bilan nafaqat o‘zbek, balki butun turkiy xalqlar adabiyotining taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Uning “Xamsa” deb nomlangan besh dostonidan iborat epik to‘plami Sharq mumtoz adabiyoti an‘analarini davom ettirib, yuksak badiiy-falsafiy mazmuni bilan ajralib turadi. Ayniqsa, “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” dostonlari muhabbat mavzusini turlicha talqin etganligi bilan e‘tiborga loyiqdir. Bu asarlardagi bosh qahramonlar – Farhod va Majnun – o‘ziga xos xarakter, ruhiy holat va sevgi tushunchasiga ega bo‘lgan badiiy timsollar sifatida yaratilgan. Ularning obrazida faqat shaxsiy tuyg‘ular emas, balki ijtimoiy faollik, tasavvufiy tafakkur, sadoqat, ma’naviy poklik kabi falsafiy g‘oyalar mujassam. Farhod va Majnun timsollarini qiyosiy tahlil qilish orqali Navoiyning inson tabiatiga, muhabbat mohiyatiga va komillik yo‘liga oid qarashlarini chuqurroq anglash mumkin bo‘ladi. Ushbu maqolada aynan shu ikki obrazning badiiy-falsafiy xususiyatlari, ularning o‘zaro o‘xshash va farqli jihatlarini tahlil etiladi.

Asosiy qism. Farhod – “Farhod va Shirin” dostonining bosh qahramoni. U mehnatkash, kuchli, iroda egasi, fidoyi oshiq sifatida gavdalanadi. Uning muhabbati amaliy, harakatga yo‘naltirilgan. Shiringa yetishish yo‘lida Farhod tog‘larni teshib suv chiqaradi, xalq farovonligi uchun xizmat qiladi. Farhod nafaqat o‘z muhabbatida sodiq, balki xalqparvarlik timsoli hamdir.

Majnun esa “Layli va Majnun” dostonining bosh obrazidir. U muhabbatda jonini fido qilgan, jamiyatdan yuz o‘g‘irgan, tasavvufiy darajadagi oshiq sifatida tasvirlanadi. Majnun uchun Layli ilohiy mohiyat kasb etgan. U tabiat, hayvonot bilan muloqotda yashaydi, she‘rlar orqali o‘z iztirobini ifoda etadi. Uning muhabbati ruhiy poklanish, ma’naviy yuksalish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkala obrazda ham sadoqat, fidoyilik, muhabbat yo‘lida jon fido qilish g‘oyalari mavjud. Ammo bu g‘oyalar ikki xil yo‘nalishda – tashqi faoliyat (Farhod) va ichki kamolot (Majnun)

orqali ifodalanadi. Farhod ijtimoiy muhabbatga, Majnun esa ilohiy muhabbatga yuz tutadi. Farhod hayotga faol aralashsa, Majnun uni tark etadi.

Navoiyning Farhod va Majnun obrazlari orqali ikki xil sevgini – dunyoviy va ilohiy muhabbatni aks ettirgani ayon bo'ladi. Farhodning sevgisi odamlar bilan, hayot bilan chambarchas bog'langan. Uning jasorati orqali Navoiy faol inson, jamiyatga foydali shaxs timsolini yaratadi. Majnun esa jamiyatdan yuz o'girib, ruhiy yuksalish sari yo'l oladi. U tanho bo'lsa-da, ruhan poklanadi, muhabbatni ilohiy haqiqat sifatida qabul qiladi.

Bu ikki obrazning qiyosi, aslida, Navoiy qarashlaridagi murakkablik va chuqurlikni ko'rsatadi. U sevgi timsollari orqali faqat romantik kechinmalarni emas, balki jamiyat, inson, ruh, iroda va komillik haqidagi falsafiy fikrlarini bayon qiladi. Farhod va Majnun har ikki yo'lni – tashqi va ichki kamolotning – timsollari sifatida Navoiyning badiiy-falsafiy g'oyalariga xizmat qiladi.

Alisher Navoiyning "Xamsa"siga kiruvchi "Farhod va Shirin" hamda "Layli va Majnun" dostonlari Sharq adabiyoti an'alarini davom ettirish bilan birga, o'ziga xos badiiylilik, falsafiylik va ma'naviy chuqurlik bilan ajralib turadi. Bu dostonlarda asosiy diqqat markazida turgan qahramonlar – Farhod va Majnun – turli tabiatga, xarakterga, ruhiy holatga ega bo'lgan obrazlar sifatida yaratilgan bo'lib, ular orqali Navoiy muhabbat va insoniylikning ikki xil yo'lini tasvirlaydi.

Farhod obrazi – jasorat, mehnat, sabr-toqat va ijtimoiy faoliyat bilan yo'g'rilgan sevgi timsolidir. U sadoqatli va halol oshiq sifatida sevgan yoriga yetishish yo'lida har qanday to'siqlardan o'tishga tayyor. Farhodning muhabbati faqatgina Shiringa emas, balki jamiyatga, xalq farovonligiga ham qaratilgan. U tog'larni teshib suv chiqaradi – bu nafaqat Shiringa sodiqlik ramzi, balki xalq manfaati yo'lida xizmat qilish timsolidir. Farhod muhabbatda ham, hayotda ham faol, ijobiy obraz bo'lib, Navoiy uni ezgu inson sifatida ko'rsatadi.

Majnun obrazi esa butunlay boshqa tabiatga ega. U dunyoviy muhabbatni ruhiy-irodaviy holatga ko'taradi. Majnun muhabbatning jismoniy emas, ma'naviy mohiyatini anglagan, o'z sevgisida ilohiylikni ko'rgan oshiqdir. U Layliga yetishish yo'lida emas, uni qalban his qilish va muhabbatda erishilgan ruhiy yuksaklik orqali yashaydi. Majnun jamiyatdan yiroqlashadi, sahrolarda kezadi, tabiat bilan muloqotda bo'ladi. Bu holat tasavvufda "junun" – ya'ni ilohiy telbalik, dunyo g'amidan voz kechish darajasiga mos keladi. Majnun uchun muhabbat – bu Allohga yaqinlashish yo'li, Layli esa bu yo'ldagi vosita.

Farhod va Majnun orasidagi asosiy farqlardan biri – muhabbatning ifoda shakli va unga erishish vositasidir. Farhod sevgini amaliy harakat bilan isbotlasa, Majnun uni ichki kechinmalar, she'rlar, tanholik va ilohiy ilhom orqali anglaydi. Farhod – tashqi dunyo bilan, Majnun esa ichki dunyo bilan bog'liq. Farhod sevgisiga yetadi va halok bo'ladi, Majnun esa sevgisiga yetmaydi, ammo ilohiy poklanish topadi.

Bu ikki obraz orqali Navoiy faqat muhabbatni emas, balki inson ruhiyatining ikki muhim yo'nalishini ham aks ettiradi: faoliyat orqali yuksalish (Farhod) va ma'naviyat orqali kamolotga yetishish (Majnun). Ikkala qahramon ham o'ziga xos kamolot yo'lidan boradi, va har biri muayyan axloqiy, falsafiy g'oyani mujassamlashtiradi. Farhod jamiyat uchun, xalq uchun yashash zarurligini ko'rsatsa, Majnun inson o'z qalbini tarbiyalab, ilohiy haqiqatga intilishi lozimligini anglatadi.

Shu tarzda, Navoiy Farhod va Majnun obrazlarini bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldiruvchi timsollar sifatida yaratgan. Ular orqali insoniyatning har ikki qirrasini – tashqi

faoliyat va ichki poklik – yuksak badiiylik bilan ifodalangan.

Xulosa. Alisher Navoiy “Xamsa” asaridagi Farhod va Majnun obrazlari orqali ikki xil muhabbat yo’lini, ikki xil insoniy kamolot manbaini ko’rsatadi. Farhod – faol, jismoniy, jamiyat bilan bog’liq muhabbat; Majnun esa – ruhiy, ma’naviy, tasavvufiy muhabbat timsolidir. Ikkala qahramon ham o’z sevgisiga sodiq, ammo ular tanlagan yo’l va maqsadlar turlicha. Navoiy bu ikki obraz orqali o’quvchiga insoniylik, sadoqat, muhabbat va komillikning murakkab qirralarini yoritadi. Mazkur qiyosiy tahlil Navoiy ijodining chuqur falsafiy mohiyatini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Alisher Navoiy “Xamsa” sida yaratgan Farhod va Majnun obrazlari ikki xil sevgi va insoniy kamolot yo’lini ifodalaydi. Farhod faoliyat, jasorat va jamiyatga xizmat orqali o’z muhabbatini ifoda etsa, Majnun ichki iztirob, ruhiy izlanish va ilohiy muhabbat orqali yuksaladi. Bu ikki obraz o’zaro qarama-qarshi bo’lsa-da, Navoiy ularni bir maqsad – inson qalbidagi pok sevgi, sadoqat va kamolot sari yo’naltirilgan ruhiy yuksalish ramzi sifatida talqin qiladi. Farhod orqali tashqi, amaliy muhabbat timsoli yuksaltirilgan bo’lsa, Majnun orqali ichki, ruhiy muhabbat timsoli badiiy yuksaklikda gavdalandirilgan. Shunday qilib, Navoiy insoniyatning har ikki yo’nalishda – jamiyat bilan uyg’unlikda yashash va ichki dunyosini poklash orqali komillikka erishishini ko’rsatadi. Farhod va Majnun timsollari esa bu jarayonning ikki qirrali, ammo bir-birini to’ldiruvchi qiyofalaridir.

References:

Используемая Литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, B. (2021). *Navoiy dostonlarida sevgi falsafasi*. – Toshkent: Ilm Ziya nashriyoti.
2. Yo’ldoshev, M. (2022). *Sharq adabiyotida muhabbat timsollari: Farhod va Majnun obrazlari tahlili*. – Samarqand: Zarafshon universiteti nashriyoti.
3. Rasulova, Z. (2023). “Alisher Navoiy Xamsasining zamonaviy talqini va yoshlar ongidagi o’rni”. *O’zbek tili va adabiyoti*, 2(95), 45–52.
4. Abdurahmonova, D. (2020). *Adabiy qahramonlar psixologiyasi: Navoiy dostonlari asosida*. – Buxoro: Baraka Print.
5. Hamidov, A. (2024). “Farhod va Majnun obrazlarining lingvopoetik tahlili”. *Adabiy tadqiqotlar*, 1(6), 29–37.
6. Alisher Navoiy. *Xamsa*. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, turli yillarda.
7. G’aniyev B. *Alisher Navoiy badiiy merosi*. – Toshkent: Fan, 2000.
8. Jo’rayev N. *Navoiy dostonlarida obrazlar talqini*. – Toshkent: O’qituvchi, 1998.
9. Sultonov M. *Sharq mumtoz adabiyotida muhabbat timsollari*. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
10. Karimov I. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006.